

TIPTA PROFESYONALİZM EĞİTİMİ

Yard. Doç. Dr. Sema Özan

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı

Geçtiğimiz yüzyılın özellikle ikinci yarısında tıp eğitiminin amaçlarına ilişkin önemli gelişmeler oldu. Tıp alanında uluslararası birçok kuruluş tarafından tıp eğitiminin evrensel temel ilkeleri yeniden tanımlandı. Edinburg Bildirgesi'nde tıp eğitiminin amacı "Tüm insanların sağlık düzeylerini yükseltecek hekimler yetiştirmek" olarak belirlenirken, Dünya Hekimler Birliği tarafından tıp eğitiminin amacı "Hastalara ve topluma nitelikli bir koruyucu ve tedavi edici hizmet vermeyi sağlayan bilgi, beceri ve davranış biçimlerine sahip yetenekli ve yeterli hekimler yetiştirmek" olarak belirlendi. ACGME (Accreditation Council for Graduate Medical Education) tarafından bir hekimde olması gereken yeterlilik alanları, hasta bakımı, tıbbi bilgi, uygulamaya dayalı öğrenme ve gelişim, kişiler arası ve iletişim becerisi, profesyonizm, sistemlere dayalı uygulamalar olarak vurgulandı.

Hekimlik ve profesyonizm konusunda ABIM (*American Board of Internal Medicine*), ACP-ASIM (*American College of Physicians-American Society of Internal Medicine*), EFIM (*European Federation of Internal Medicine*) tarafından yayınlanan ve yeni bin yılın "Hipokrat yemini" olarak da tanımlanan Tıbbi Profesyonizm Sözleşmesi'nde temel prensipler; hasta iyiliğinin önceliği, hastanın otonomisi, sosyal adalet olarak ve profesyonel sorumluluk alanları; bağlılık, yeterlilik, fedakarlık, özerklik, öz-düzenleme, ekip çalışması, ahlaklı ve etik davranmak, doğruluk, dürüstlük ve namusluluk, topluma ve mesleğe karşı sorumluluk olarak belirtiliyor.

Ortaya konan bu yaklaşımlar, tıp eğitiminde profesyonel değerlerin kazanımı için özel planlama ve yapılanmanın önemini ortaya koydu. Ayrıca bugüne dek yapılmış birçok çalışmada tıp fakültesine giren öğrencilerin başlangıçta insani özelliklere daha yatkın iken, eğitim sürecinde bu değerlerinde erozyon saptandığı, öğrencilerin hasta merkezlikten, hekim merkezliğe, bakım verme rolünden iyileştiren rolüne kaydıkları rapor edilmiştir. Öğrencilerimize, hekimlerimize bu değerleri kazandırmak, onlarda tutum haline getirmek, davranışlarına yansımaları ve uygulamalarda yaşam bulmasını sağlamak istiyoruz. Bu nedenlerle profesyonel değerlerin kazandırılması özel olarak önemsenmesi ve eğilinmesi gereken bir alan.

PROFESYONALİZM EĞİTİMİ

Tıp fakültelerinde profesyonel değerleri kazandırmaya yönelik eğitimlerin, mesleksi değerler ve etik, iyi hekimlik uygulamaları, iletişim becerileri, profesyonizm, kliniğe giriş, sanat ve insan bilimleri, kişisel ve profesyonel gelişim, gibi farklı başlıklar altında verildiği, her birinin kapsamında farklı profesyonel değerlerin kazandırılmasının hedeflendiği görülüyor.

Ne zaman? : Bu konuda uzun süreli eğitim etkinlikleri ve eğitim etkinliklerinin tüm eğitim programına entegre edilmesi, yayılması öneriliyor. Faküteye başlanılan ilk günlerden itibaren eğitim etkinlikleri başlatılabilir. Beyaz önlük seromonisi bunlara bir örnek. Erken dönemde başlayan ve uzun süreli olan eğitim ile öğrencinin bireysel ve profesyonel gelişim sürecindeki önemli aşamalar, hem kendisi hem eğiticiler tarafından izlenebilir, yeni deneyimler kazandırılabilir. Öğrenciler böylece bu deneyimlerinde kendi duygularını bastırmak ve davranışlarına ilgisiz kalma yoluna gitmek yerine, kendi emosyonel yönlerini ele alma fırsatı bulabilirler. Bu süreçte öğrenenlerin yansıtma becerilerinin ve kendi profesyonel tutumlarını değerlendirme, ele alma, farkına varma becerilerinin gelişimi sağlanır. Uygun yönlendirme ve destekleri yapma şansı olabilir. Çalışmalar kısa süreli eğitimlerin ardından öğrencilerin, düzenli eğitim etkinliklerine döndüklerinde yeni değerleri içselleştiremeyip tutum haline getiremediklerini ve davranışlarına yansıtamadıklarını ortaya koyuyor.

Nasıl? : Olabildiğince uygulamaya dayalı yöntemler, küçük gruplarla eğitim, hasta ile erken dönemde ve yakın etkileşim, öğrenciye sürekli geribildirim verilmesi, özellikle klinik yıllarda denetimler öneriliyor.

Kimler tarafından? : Aslında doğal eğitim ortamlarında tüm öğretim üyeleri rol model olarak profesyonel değerler açısından olumlu ya da olumsuz örnek oluyorlar. Profesyonel değerlerin kazandırılması amacıyla yapılandırılmış bir eğitimde farklı disiplinlerden öğretim üyelerine yer verilmesi, eğitilmiş çekirdek bir ekibin oluşturulması öneriliyor. Verilen örneklerde, eğitici ekibinde ağırlıklı olarak, mesleki değerler ve etik, tıp eğitimi, halk sağlığı alanlarında uzman öğretim elemanlarının yer aldığı görülüyor.

Hangi yöntemlerle? : Tıpta profesyonallizm eğitiminde kullanılan birçok yöntem bulunuyor:

Alan uygulamaları, tıp fakültelerinin hemen tümü eğitimlerinde farklı oranlarda da olsa alan uygulamalarına yer veriyor. Bu konuya ilişkin Amerika'da, Rochester Üniversitesi'nden mezuniyet sonrası döneme ait bir örnekte; bir asistan servisinden taburcu etmeyi planladığı hastasını, taburcu olduğundan başlayarak bir hafta sonrasına dek izliyor. Bunun için önceden planlama ve hazırlık yapıyor. Hastanın günlük yaşamını, ailesini, sağlığına destek veren diğer kişileri, sosyal desteklerini tanıyor, haklarında bilgi alıyor, hastanın tedavi yönetim planını gözlemliyor. Bir haftalık süre sonunda, hazırlıklarını ve izlem bulgularını akranları ve öğretim üyeleri ile paylaşıyor, süreç tartışılıyor. Bu süreçte asistan, profesyonel değerler açısından hastayı anlama, taburcu etme sürecindeki öneri ve öngörülerinin uygunluğunu sınama, hasta ve ailesi ile ilişki geliştirme gibi konularda kendisini anlama, yansıtma ve geliştirme fırsatı buluyor.

Olgu tartışmaları, gerçek durumlara ilişkin içgörü kazanma ve gelişim amaçlarıyla kullanılabilir.

Küçük grup çalışmaları ile kendi değer ve inançlarını, farklı kültür ve topluluk özelliklerini anlama, tanımaya, zor durumlarla başa çıkma, liderlik, ekip çalışması becerilerini geliştirmeye yönelik eğitimler yapılabilir.

Sunumlar, konferanslar, seminerler, temel bilgilerin paylaşıldığı, uzman kişilerin, farklı topluluk üyelerinin katıldığı, zor durumların tartışıldığı eğitim etkinlikleri olarak kullanılabilir.

Standardize hastalar, hastaların sağlık, hastalık, iyileşme süreçlerine ilişkin bakış açıları, farklı kültürlerden hastaları anlama, uygun iletişimi geliştirme gibi amaçlarla kullanılabilir.

Video, teyp kayıtları, gerçek durumların ya da senaryoların kaydedilmesi, izlenmesi, tartışılması yoluyla eğitim amacıyla kullanılabilir.

Filmler kullanılabilir. "Patch Adams", profesyonel değerlerin kazandırılması etkinliklerinde ön planda kullanılan filmlerden birisi.

Probleme Dayalı Öğrenme senaryolarına entegre edilerek bütüncül bir yaklaşım içinde profesyonel değerler üzerinde tartışılması ve kazanım hedefleniyor.

Bağımsız öğrenme yöntemleri olarak web tabanlı programlar hazırlanabilir. Elektronik ortamda eğitim amaçlı bilgi sunumu, öyküler, sınavlar yapılandırılabilir.

PROFESYONALLİZM EĞİTİMİNDE DEĞERLENDİRME

Tüm eğitim etkinliklerinde olduğu gibi bu alanda da kazanımları destekleme, saptama, programı gözden geçirme v.b. amaçlı değerlendirmeler yapılıyor.

Ne değerlendirilmeli? : Profesyonel değerlere ilişkin belirlenmiş hedeflere yönelik bilgi, beceri, tutum, davranış boyutları değerlendiriliyor. Değerlendirmelerde kapsam, hedeflere göre değişiyor ve genel sorgulamalar olduğu gibi, daha ayrıntıya inen hedef alanı daraltılmış değerlendirmeler de yapılıyor.

Nasıl değerlendirilmeli? : Hedeflerle uyumlu, geçerli ve güvenilir sonuçlar verecek yöntemler kullanılması öneriliyor. Tek bir yöntemin yetersiz kalacağı, çoklu değerlendirme yöntemlerinin kullanılmasının uygun olduğu vurgulanıyor. Değerlendirmenin değerlere, tutumlara yönelik olması nedeniyle öğrencilerde, hekimlerde izleniyorum duygusu, risk algısı yaratmaması gerektiği, değerlendirme etkinliklerinde güven ortamının önemi belirtiliyor. Onaylama, destek gibi olumlu pekiştiriciler öneriliyor.

Kim değerlendirmeli? : Öğrenenin kendisi, eğitici, akranları, standardize hastalar, gerçek hastalar, sağlık hizmeti ekibinde yer alan kişiler, eğitim almış değerlendiriciler değerlendirebiliyor.

Kim değerlendirilmeli? : Sadece öğrenciler, hekimler değil, eğitimi verenler, programlar, anabilim dalları, klinikler, kurumlar da değerlendiriliyor.

Ne zaman değerlendirilmeli? : Eğitim süreci boyunca kazanımı destekleme, gelişimi izleme ve karar verme, yargıda bulunma amaçlı değerlendirmeler öneriliyor

Hangi yöntemlerle değerlendirilmeli? :

- Çoktan seçmeli sorular.
- Nesnel örgün klinik sınavlar.
- Anketler; bu alanda geliştirilmiş çok sayıda anket bulunmakta. Her biri profesyonel değerlerin farklı öğelerini değerlendiriyor. Sahtekarlık-hile, kötüye kullanım, empati, hasta görüşleri, gizliliğe uyumu sorgulamaya ilişkin anketler yapılandırılabilir.
- Kendini değerlendirme, yansıtma.
- Klinik öyküler; öğrencilerin seçilmiş durumlarda bilişsel yaklaşımlarını değerlendirme amacıyla kullanılabilir.
- Standardize hastalar.
- Gerçek yaşam gözlemleri ve ardından yapılan değerlendirmeler.
- Kontrol listeleri.
- Yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış ve odak grup görüşmesi gibi kalitatif yöntemler.
- Tıbbi kayıtların gözden geçirilmesi
- Portfolyo; belirlenmiş, uzun bir süreç değerlendiriliyor. Düzenli olarak deneyimler, farklı eğitim etkinliklerinin ürünleri kaydediliyor. Öğrencinin oluşturduğu materyaller ya da diğer kaynaklardan topladığı bilgiler, yansıtma becerilerini geliştirme ve destekleme amaçlı, deneyim aktarımları yer alabiliyor. Yazılı kayıtlar dışında video, teyp kaydı, fotoğraf da bulunabiliyor. Geliştirici, biçimlendirici ve düzey belirleyici amaçlı kullanılabilir.
- 360 derece değerlendirme; farklı konum ve görevde çok sayıda değerlendirici tarafından, bir eğitim etkinliği ya da bir uygulama sırasında değerlendirme yapılıyor. Değerlendirmeyi eğitici, akran, standardize hasta, gerçek hasta, hemşire vb. yapabiliyor. Değerlendirilecek parametrelerden oluşturulan değerlendirme setinin bir bölümü tüm değerlendiriciler tarafından, bir kısmı da spesifik değerlendirici grubu/grupları tarafından dolduruluyor. Geliştirici, biçimlendirici amaçlı kullanımı yaygın olmakla birlikte ilerleyen süreçte, eksiklerin tamamlanıp tamamlanmadığını değerlendirmek ve yargıda bulunmak amacıyla da kullanılabilir.

PROFESYONALİZM EĞİTİMİNDE YAŞANAN SORUNLAR

Tıp fakültelerindeki profesyonallizm eğitiminin bu bölüme dek ele alınan yönlerine ilişkin birçok sorun yaşanmakla birlikte, temelde önemli sayılabilecek sorunların daha temelde, konunun ruhuna, anlamına ilişkin yaşandığı görülmekte:

Konunun dar anlamıyla ele alınması: Tıbbi profesyonallizm sözleşmesinin temeli, profesyonel değerleri tehdit eden endüstrileşmiş dünyaya ve sağlık hizmeti dağılımındaki değişikliklere dayandırılıyor. Bu değişikliklerin yarattığı koşulların hekimleri baştan çıkardığı düşünülüyor. Bu yüzden profesyonallizm eğitiminin sosyal adaletle ilişkilendirilmesi gerektiği, dar anlamı ile doktor hasta ilişkisine, yaşam boyu öğrenmeye, dakiklik, meslektaşlarla ilişkiler, hastanın elinin sıkılması, nasıl giyinilmeli gibi konulara odaklanmaması gerektiği belirtiliyor. Bu tür yaklaşımların, profesyonallizmin en önemli göstergelerinden birinin, hekim olarak toplumun tüm üyelerinin iyi olma halini savunmanın gözden kaçırılmasına, mekanikleşmesine neden olabildiği vurgulanıyor. Öğrencilerin, doktor-hasta ilişkisindeki adaletsizlikleri, eşitsizlikleri anlayabilmeleri için eleştirel analiz becerilerini geliştirebilmeleri, uygulayabilmeleri gerektiği vurgulanıyor. Bu becerilerin kazandırılabilmesi için, kendini dikkatle gözden geçirmeyi, insanlara saygıyı ve onları anlamayı, tüm

insanların iyi oluşunu savunmak adına politikalara eleştirel bakmayı, eşitsizliklere karşı çalışmayı içeren eğitim etkinlikleri öneriliyor. Toplumun profesyoneller olarak hekimlere duyduğu güven ve saygının artmasında, hekimin toplumsal düzeydeki sorumluluğunu, sağlıkta eşitsizlikleri yaratan nedenleri sorgulayabilmesi, bu nedenlerin farkında olarak çözüm süreçlerindeki sorumluluğunu üstlenmesi önem taşıyor.

Örtük müfredat: Örtük müfredat, öğrencilerimize öğretmeyi hedeflemediğimiz, planlamadığımız şeyleri, öğrencilerimizin eğitim kurumunun kendi doğasından, eğitimcilerin ve yöneticilerin tutum ve davranışlarından öğrenmeleri olarak ele alınabilir. Bu nedenle değerlendirmelerde sadece bireysel tutum ve davranışların değil, eğitim ortamının genel çevresi ve yapısının da tanımlanması gerekiyor. Negatif rol modelleri, tıp fakültelerindeki hiyerarşik ve yarışmacı ortam, destekleyici olmayan çalışma koşulları, iş yükü baskısı, maddi kaygılarla eğitim ortamından uzaklaşılması, fakülte öğretim elemanlarının profesyonelize uygun olmayan, kalıcı, yıkıcı davranışları ve benzeri birçok etken örtük müfredat etkisi olarak eğitime yansiyabiliyor. Her şeyden önce profesyonel olmayan bir ortamda profesyonelize eğitimi verilmeye çalışılıyor. Yapılan çalışmalar, etik ortamlar ile öğrencilerin etik davranışları arasında ilişki olduğunu, tutumların gelişiminde öğrencilerin farklı kaynaklardan aldıkları tutarsız mesajların, örtük müfredatın önemini gösteriyor. Geçtiğimiz yüzyılda tıp eğitimi alanında önemli ve olumlu gelişmeler yaşanmış olmasına karşın, aynı şeyi örtük müfredat için söylemek mümkün görünmüyor. Öğrencilerimize, hekimlerimize profesyonel değerleri kazandırmak istiyorsak her tıp fakültesinin kendi örtük müfredatı üzerinde önemle, açıklıkla çalışması gerekiyor.

Farklı bakış açıları: Profesyonel sorumluluklardan söz edildiğinde ortaya çıkan farklı algılamalar ve anlamlandırmalar, gerçek uygulamalardaki davranışların tanımlanmasını zorlaştırıyor.

Eğitim için desteklerin yetersizliği: Bu konu, piyasa güçleri, toplumsal, bürokratik ya da yönetsel baskı ve zorunluluklardan bağımsız değil. Bu sorunlara ilişkin ortaya koyulacak çözüm çabaları öğrencilerimizde profesyonelize uygun davranış ve eğilimlerin kazandırılmasını, desteklenmesini sağlayabilir.

Öğrencilerimizin tutumu: Öğrencilerimizin bu alanlardaki konulara, biyolojik hedeflere olduğundan daha uzak durma eğilimi görülüyor ve bu profesyonel değerlerin kazandırılmasında sorun olarak ortaya çıkıyor.

ÖNERİLER

Tıp alanında profesyonel değerlerin yaşatılması ve kazandırılmasında, tıp fakültelerinde her kademede yer alan öğretim üye ve elemanlarının sorumluluğu bulunmakta. Bu konuya ilişkin bazı öneriler aşağıdaki şekilde özetlenebilir

- Kurumlar, beklentilerini ve değerlerini açıkça ortaya koyan politikalar geliştirmeli. “En iyi, en önde, en doğru olan benim kurumum” yaklaşımları yerine, en iyiyi, en doğruyu yapabilme amacıyla işbirliği ve paylaşımı geliştirme yaklaşımı yaşama geçirilebilmeli.
- Kurumsal kültür oluşturulmalı ve yaşama geçirilmeli. Profesyonel değerlerin yaşandığı, desteklendiği bir uygulama ve öğrenim ortamı yaratılmalı.
- Profesyonelize konusunda farkındalığın ve motivasyonun artırılması amacıyla, öğretim üyelerine ve çalışanlara yönelik gelişim programları planlanmalı ve yaşama geçirilmeli.
- Kurumlar öğrencilere ve hekimlere liderlik etmeli.
- Örtük müfredat açık hale getirilmeli.
- Profesyonelize konusunda ortak dil geliştirilmeli.
- Profesyonelize eğitimi için çekirdek değerler, tutum ve davranışlar tanımlanmalı, bu değerlerin yaşam deneyimi içerisinde nasıl yer alacağı konusunda uzlaşılmalı.
- Olumlu ve olumsuz rol modelleri tanımlanmalı. Uygun davranışlar desteklenmeli.
- Kabul edilemez davranışlar karşısında olası yaptırımlar belirlenmeli.

KAYNAKLAR

- 1) ACGME Outcome Project. *Advancing Education in Medical Professionalism. An Educational Resource*
- 2) Arnold L. *Assessing Professional behavior: yesterday; today, and tomorrow. Academic Medicine* 2002; 77(6): 502-515
- 3) Baltimore, Maryland. *Report from an invitational conference cosponsored by the association of American Medical Colleges and the National Board of Medical Examiners. May 15-17. 2002.*
- 4) Batenburg V. *Medical Students' Attitudes. Attitude Development in a Medical School . PhD tezi. <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/01817837/inhoud.htm> adresinden*
- 9 Ocak 2006 tarihinde ulaşılmıştır.
- 5) Civaner M, Okuyan Z, Şemin S. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Mesleki Değerler ve Etik Eğitimi: Üç yıllık deneyim, Sorunlar ve Öneriler. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi Aktif Eğitim Özel Sayısı. 2001:57-61*
- 6) *Edinburg Declaration (1988) World Federation for Medical Education. Edinburg*
- 7) Elçin M, Odabaşı O, Gökler B, Sayek İ, Akova M, Kiper N. *Developing and evaluating professionalism. Medical Teacher* 2006; 28(1):36-39
- 8) Elçin M, Odabaşı O, Ward K, Turan S, Akyüz C, Sayek İ. *The first medical humanities programme in Turkey. Medical Education* 2006;40:278-282
- 9) *Embedding Professionalism in Medical Education: Assessment as a tool for implementation.*
- 10) Haffety FW. *Beyond curriculum reform: Confronting Medicine's hidden curriculum. Academic Medicine* 1998;73:403-7
- 11) Lempp H, Seale C. *The hidden curriculum in undergraduate medical education: qualitative study of medical students' perceptions of teaching. British Medical Journal* 2004;329:770-773
- 12) Lynch CD, Surdyk PM, Eiser AR. *Assessing professionalism: a review of the literature. Medical Teacher* 2004; 26 (4):366-373
- 13) Martin J, Lloyd M, Singh S. *Professional attitudes: can they be taught and assessed in medical education? Clinical Medicine* 2002; 2(3):217-223
- 14) Matter CA, Speice JA, McCann R, Mendelson DA, McCormick K, Friedman S, Medina-Walpole A, Clark NS. *Hospital to home: Improving internal medicine residents' understanding of the needs of older persons after a hospital stay. Academic Medicine* 2003; 78(8):793-797 (Abstract)
- 15) *Medical Professionalism in the New Millennium: A Physician Charter. Annals of Internal Medicine* 2002: 136:243-246.
- 16) *Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimi Raporu-2000. TTB:11*
- 17) Papadakis MA, Osborn EH, Cooke M, Healy K. *A Strategy for the Detection and Evaluation of Unprofessional Behavior in Medical Students. Academic Medicine* 1999;74:980-990.
- 18) Papadakis, MA, Loeser, H, & Healy, K. *Early Detection and Evaluation of Professionalism Deficiencies in Medical Students: One School's Approach. Academic Medicine* 2001;76:1100-1106.
- 19) Rees CE, Shepherd M, Chamberlain S. *The utility of reflective portfolios as a method of assessing first year medical students' personal and Professional development. Reflective Practice* 2005; 6(1): 3-14
- 20) Rees C, Shepherd M. *The acceptability of 360-degree judgements as a method of assessing undergraduate medical students' personal and Professional behaviours. Medical Education* 2005; 39:49-57
- 21) Sarıkaya Ö, Uzun A, Gülpınar MA, Keklik D, Kalaça S. *İletişim Becerileri Eğitimi: İçerik ve Değerlendirme. Tıp Eğitimi Dünyası* 2004;14:28-37
- 22) Sethuraman KR. *Human resources for health. Professionalism in Medicine. Regional Health Forum* 2006;10(1):1-10
- 23) Steinert Y, Cruess RL, Cruess SR. *Designing faculty development programs for teaching professionalism. Learning resources. Faculty of Medicine, McGill University. September 2004. Presented at the annual meeting of the association for medical education in Europe.*

- 24) *Strategies for Teaching and Evaluating Professionalism (STEP)*. <http://www.ama-assn.org/ama/pub/category/10372.html>
- 25) Surdyk PM. *Educating for Professionalism: What Counts? Who's Counting?* *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 2003;12: 155–160.
- 26) Thistlethwaite JE, Ewart BR. *Valuing diversity: helping medical students explore their attitudes and beliefs*. *Medical Teacher* 2003;25(3):277–281
- 27) *Toolbox of assessment methods*. ACGME Outcome Project. Version 1.1 September 2000. <http://www.ihl.org/NR/rdonlyres/33BABB3-6591-4416-9159-78A80BC9F2DE/1143/Toolbox.pdf> adresinden 11 Ekim 2005 tarihinde ulaşıldı.
- 28) Wear D, Kuczewski MG. *The professionalism movement: Can we pause?* *The American Journal of Bioethics* 2004; 4(2): 1-10
- 29) Whitcomb ME. *Medical professionalism: can it be taught?* *Academic Medicine* 2005; 80 (10): 883-884